

МОВИ, ТЕКСТИ, ПЕРСОНАЛІЇ В ПАРАЛЕЛЯХ І ЗІСТАВЛЕННЯХ

*Петар Хр. Ілієвські, доктор,
академік Македонської Академії Наук і Мистецтв*
**ПОЧАТКИ ПИСЕМНОСТІ У СЛОВ'ЯН
НА БАЛКАНАХ І В ПОНТІ**
(найдавніші візантійсько-слов'янські
торгівельні і культурні контакти)

Резюме доповіді на міжнародній науковій конференції, що відбулася під час Днів науки Македонії в Україні (червень 2006 р.) в Сімферополі, видатного славіста, академіка Македонської Академії Наук і Мистецтв Петара Хр. Ілієвські містить оригінальну концепцію початків слов'янської писемності.

The summary of the report on the international scientific conference which took place during the Days of science of Macedonia in Ukrainian (June, 2006) in Simferopol, of famous Slavonic scholar, academician of Macedonian Academy of Science and Arts Petara Hr. Ilijevski contains unusual conception of the beginning of Slav written language.

1. У різний спосіб грецька культура з найдавніших часів здійснювала вплив на Балканах і на території поблизу Чорного моря.

Археологи знайшли різні артефакти з мінойського і мікенського часу на Балканах, аж до Карпат, і особливо в регіонах Чорного й Адріатичного морів, а також вздовж берегів великих балканських та українських річок: Auos, Axios, Hebron, Naron, Nestos, Ister, Borysten, Tanais ті ін.

У цих регіонах виявлено багато знахідок архаїчної грецької епохи, особливо з часів, коли там були засновані численні грецькі колонії, через які посилювався грецький вплив у всіх сферах життя. Це стало можливим завдяки великій кількості грецьких колоністів, присутність яких тепер підтверджена ономастичною і просопографічною реєстрацією.

В IV томі капітального видання Британської академії наук A Lexicon of Greek Personal Names, яка вийшла минулого року в Оксфорді, містяться грецькі власні імена з Македонії, Фракії і

північних регіонів Чорного моря. По суті, не всі ці імена належать грекам. Серед них зустрічаються імена локальних жителів, що записано і грецьким письмом, але і це дуже вагомий показник, який вказує на наявність контактів із грецькими колоністами.

Більше значення для культурного розвитку всього слов'янства має поселення і переміщення південних слов'ян на сусідні землі, в яких розцвітала ця культура. У той час, коли народи Західної Європи приймали грецьку культуру за посередництвом Риму, південні слов'яни, які поселились на Балканському півострові, особливо в Македонії, вступали в безпосередні контакти з греками і напряду приймали їх культуру. У ранньовізантійський період слов'яни цих регіонів уже вступали в торгівельні і культурні відносини з греками. Одне з найбільш значних надбань цих контактів – зародження слов'янської писемності. **Мета цієї статті** – показати, як поступово зароджувалася писемність слов'ян. Про це писалося неодноразово, але найменше дослідженим залишився найдавніший період.

2. Теза про існування на Балканах і в Понті вповні оформленого кириличного письма, старшого від глаголиці Костянтина Філософа, не підтверджена історичними доказами. Це припущення відкидається у слов'янознавстві як довільне і суб'єктивне. Але, так званий *argumentum ex silentio*, який у першу чергу береться до уваги, не може вважатися абсолютним доказом того, що слов'яни взагалі не користувалися грецьким письмом до місії солунських братів.

Засвоєння письма пов'язане не тільки з релігійними мотиваціями, а також і з торгівельними та економічними потребами. Крім свідчення Чорноризця Храбра, що слов'янське письмо спочатку було "безь оустроения" з грецькими буквами, існують й інші вказівки, що південні слов'яни ще в ранньовізантійський період користувалися грецьким письмом так само, як західні слов'яни – латиною до моравської місії. Але треба сказати, що перші писемні графеми були для чисел. До такого висновку приводять такі факти:

Відомо, що грецьке письмо в основі – адаптований фенікійський консонантний алфавіт, комплектований голосними, створеними пристосуванням знаків фенікійських ларингалів, яких немає у грецькій. Застосуванням знаків фенікійських ларингалів, яких немає у грецькій. Запозичуючи фенікійську азбуку, вони зберегли форми букв, їх фонетичну значущість, семітські назви, які не мають ніякого значення в грецькій, а також їх місце і порядок в

азбуці. Одна з причин такої стабільності і незмінності, особливо в порядку літер, – це факт, що семіти відзначали буквами і числа. Греки, запозичуючи такий же спосіб позначення чисел, точно дотримувалися тих самих буквених позначень.

Основні величини, якими починаються перші три енеади: одиниці, десятки і сотні позначені: α/α ; $\epsilon\delta\delta/\iota\delta\delta$; $\rho\varsigma/\rho\varsigma$, го відповідно до десяткової системи.

Треба відзначити, що в першому слов'янському письмі, у глаголиці, числове значення букв послідовно дотримується алфавітного порядку слов'янських звуків. У кирилиці ж є комбінація грецького уніціального письма з 14 глаголичними буквами, а числова система більшою мірою відрізняється від азбуки. Ця система ідентична грецькій, а букви специфічні для слов'янських звуків (**б, ж, ш, ч** та ін.), яких немає в грецькій, не мають числового значення. Це показує, що аналізовану систему слов'яни прийняли на Балканах і в Понті ще до оформлення слов'янської азбуки.

4. З економічних причин (переважно торгівля) слов'яни ще в доазбучний період запозичили грецьку числову систему, яка використовувалася також у всьому Медитеранському басейні, на Близькому Сході, на Балканах і в Понті.

Слов'яни у своїх ділових контактах із місцевим напівелінізованим населенням, а також із грецькими торговцями повинні були ознайомитися і користуватися грецькою системою чисел ще до того, як отримали свою азбуку. На основі цього Симонов у середині шістдесятих років зробив висновок, що традиція грецької (так званої мілетської) числової системи розширилася в цих регіонах незалежно від слов'янської азбуки. Ця його думка була зразу прийнята й іншими авторитетними славістами, такими як Л.П. Жуковська, О. Недельковик та ін.

5. Серед різних теорій про появу первісного письма останнім часом все більше прихильників набуває думка, що числа передували буквам. Англійський фізик Д. Бернал у п'ятдесяті роки минулого століття констатував, що "писемність, це найбільше винайдення рук і розуму людини, поступово виникла з рахунку".

В останні два десятиліття відкрито нові конкретні археологічні знахідки, які підтверджують цю думку. Майже загальноприйнятим вважалось, що первісне письмо, з якого походять і європейські, було створено в кінці IV тисячоліття до нашої ери в Шумері. Американка Деніс Шмендт-Бессерат, професор-орієнтолог,

відкрила систему предметного рахунку за допомогою фігурок із глини. Вона підтвердила, що глиняні артефакти-калькули поширені у 116 місцях в Ірані, Іраці, Лівані. Деякі з них мали дірочки і зберігалися на мотузці, а плоскі і різносторонні пакувалися розміром 1:1 (один до одного) в глиняні пакетики ("конверти", "фасцикли").

Заміна цих фігурок втиснутими знаками на конвертиках була першим кроком до письма. Конвертики, знайдені в Сусі з фігурками всередині і позначенням із символами і різками із зовнішнього боку, передують першим написам на глиняних плитках. До кінця IV тисячоліття люди побачили, що немає необхідності для зберігання конвертиків і фігурок, якщо ця інформація міститься на поверхні конвертиків. Тому вони почали робити глиняні плитки, спочатку овальні, як "конвертики", а потім плоскі, на яких гострим предметом врізувалися знаки, подібні до піктограм.

Бессерат прийшла до висновку, що ці графічні й фонетичні знаки не були зображенням самих предметів, а лише фігурок, які раніше зберігалися в "конвертиках" або на мотузці. Так, витоки письма пов'язані не тільки з новими бюрократичними потребами, а й з винайденням способу для абстрактного рахунку. Підраховані предмети і визначена кількість, які раніше передавалися разом, врешті були розділені, що вимагало двох різних видів знаків – одного для товару, другого – для його кількості. Втиснуті знаки не повторювалися як фігурки розміром 1:1 (один до одного), а тільки виражалися одним символом вигляду товару (напр., горщик із маслом). Число горщиків передавалось водночас клинописними різками поруч із малюнком. Так система реєстрації одиниць товару еволюціонувала в новому абстрактному значенні.

Перше кодоване слов'янське письмо, глаголиця, тісно пов'язане з прийняттям християнства. Але і воно було засноване на рахунку, який часто відрізнявся від традиції і переосмислювався в дусі християнства. Можна передбачити, що ідейну основу першого слов'янського письма Костянтин Філософ виразив шляхом чисел, але не число три, а чотири, відповідно до християнського розуміння візантійського часу. Глаголична числова система відрізняється від грецької, оскільки містить більше знаків для слов'янських звуків, яких немає у грецькій. Але засновник глаголиці намагався зберегти основну значимість початкових чотирьох енеад: 1, 10 і 100, до яких додав знак для 1000 зі слов'янським звуком Ч у вигляді склянки (чаща, путир). Ці чотири важливі елементи числової системи з

буквеними знаками, на мій погляд, головні носії глаголичної азбучної конструкції. Разом вони вузько зв'язані з християнським світоглядом, що засновується на чотирьох євангеліях. За 1, 10, 100 вживалися букви з тим самим звуковим значенням як у грецькому, так і в семітському алфавіті. Але накреслення літер в глаголиці значно відрізняється. За допомогою детального аналізу можна віднайти в них глибоку християнську символіку. Символізм завжди був поширений у східній християнській церкві, але особливо сильним був у середині IX століття після перемоги над іконоборством 843 року. Хрест – найбільш синтетичне вираження християнської релігії.

За числовим значенням букв видно, що глаголиця починається з букви А (=1), яка представлена у вигляді хреста. Інші графічні системи починаються з найбільш характерного символу культурної релігії цього народу. Напр., фенікійська азбука, яка була пристосована до грецької мови, – це алеф, або стилізований знак голови бика, – представляє єгипетського бога Апіса в образі святого бика з Мемфіса. Критські лінійні А і Бе силабічні письма починаються також складом А, представленим як подвійна сокира – символ лабіринту в Кносі. Християнська азбука починається хрестом, як і будь-яка справа християнина – хресним знаком.

Сублімоване православне зображення християнського вірую подається зі згаданими початковими буквами чотирьох енеад А (хрест) = 1; І (ініціал Ісуса) = 10; Р = 100 і Ч = 1000.

Початковий знак другої енеади іже, з числовим значенням 10 (X) – складена монограма, фігура подвійно збалансована графічно: вертикально з двома трикутниками і горизонтально з двома вікнами, що нагадують дві точки грецької іота – ініціал 'І (). Ця подвійність разом символізує подвійну сутність Боголюдини Христа, в якому, відповідно до православного християнського вчення "нез'єднано і нероздільно поєднані Божественна і людська сутність". Перехрещені навкісні риски, що перетинаються на середині вісі рядка, утворюють грецьку букву kheī (X), тобто ініціал Христоса. Із латинської транскрипції початкової грецької букви з gh зрозуміло, що в її вимові чути один призвук * (спірітус аспер). Його можливе значення Христос=Месія, див.П. Хр. і. о. с.

Ч (=1000) з формою путира має велике євхаристичне значення в християнському культі. Як знак із високим числовим значенням, цей символ міг означати словенську множинність, яка через "чашу спасіння" причащається, приєднуючись до Спасителя Христа.

Ці чотири знаки у вигляді хреста символічно представляють християнське верую, що ґрунтується на чотирьох євангеліях, а з боків, які з'єднують ці точки за диктусом у накресленні букв (/–/\) можна нанизати всі букви глаголиці в чотирьох енеадах:

$$\begin{array}{ccc} & + & \\ & \text{І} & \text{Р} \\ & \text{Ч} & \end{array}$$

Усі ці елементи, ймовірно свідомо були комбіновані в єдиній графічній системі глаголиці як типово християнське, сакральне письмо, яке відрізняється великою доцільністю: розповсюджувати грамотність, а в той же час просвітлювати, тобто проповідувати християнське вчення і візуалізувати його.

7. Насамкінець можна констатувати, що не тільки у процесі виникнення первісного письма, а й при адаптації чужого і вираження його ідейної основи, числа передують буквам. Сучасна комп'ютерна техніка також загалом ґрунтується на числах.

Резюме доповіді відбиває концептуальні засади авторської теорії. Інтегральний текст доповіді спирається на детальну аргументацію.

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

**КИЇВСЬКІ НЕОКЛАСИКИ В ФІЛОЛОГІЧНІЙ
КОНЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА**

У статті проаналізовано творчість київських неокласиків із погляду історико-філологічної концепції Сергія Єфремова. Обґрунтовано перспективу лінгвістичного дослідження філологічної спадщини С. Єфремова, зокрема його ідей про неокласичну поезію.

The main aspect of investigation is focused on the analysis of the creative work of Kiev neoclassics from the historic-philological conception of Sergij Efremov. The perspective of linguistic examination of philological heritage of Sergij Efremov, in particular his ideas about neoclassic poetry, are scientifically grounded in the article too.

Український інтелектуал, поліфонічна за науковими і суспільними зацікавленнями особистість – Сергій Єфремов творчість київських неокласиків досліджував лише в контексті історичного